

Стоян Аргиров – основоположник на библиотековедската наука в България

Мария Младенова

Стоян Аргиров (1870-1939), както твърдят и други автори, проучвали ролята му за развитието на българските библиотеки, е не само първият наш научно подготвен и образован библиотечен специалист, но по право е и първият доцент по библиотекознание в Софийския университет (1923-1936). Той е най-емблематичната фигура в българското библиотекознание от края на XIX век до средата на 40-те години на XX век. Неговите прояви носят следите на опита за културен подем чрез българските библиотеки и читалища, на неговите противоречиви тенденции и на далечни интелектуални стремежи. Школуван библиотековед, той се опира и изгражда върху традициите и постиженията на немската библиотековедска школа, чиито траен привърженик е.

Мен лично винаги ме е занимавал въпросът при кого, къде и как е получил солидната си библиотековедска подготовка, тъй като до нас не е достигнал документ, категорично потвърждаващ библиотековедската му образованост. А такава той демонстрира още 28-годишен в своето “Ръководство за уреждане на народни, общински, ученически и частни библиотеки” (1898), с което дава и знак, че има намерение и воля за работа в конкретно професионално поле и че ще следва упорито своята лична и професионална легенда – в зоната на библиотекознанието.

И ето, ровейки се в читалищния печат от края на първата четвърт на XX век, в който са оставени много знаци на времето за криволичешия път, по който се е създавала и утвърждавала и нашата библиотековедска наука, на страниците на в. “Читалищни вестии” от 1924г. в статията “Радетели за нови насоки на читалищата” (1), изцяло посветена на С. Аргиров и подписана от РЧВ (очевидно от редакцията на вестника), мисля че намерих отговора на въпроса си. В нея е загатнато, че Ст. Аргиров е учил библиотекознание в Чехия, където следва славянска филология и е сред студентите на К. Иречек. Убедена съм, че любопитството му към библиотекознанието и библиографията е създадено от К. Иречек, който наследява от дядо си Павел Й. Шафарик (1795-1861) и баща си Йосиф Иречек не само интерес към научни занимания, но и “наклонност към библиография и библиофилство”. Доказателства за това са и всичките му научни трудове, снабдени с богат библиографски апарат. Работил и като библиотекар, Павел

Шафарик общува и с някои българи, сред които е Иван Шопов – първия български библиограф. Контактите на Шафарик с тях са на основата на трайните му интереси към проявите на българската книжнина, с които по-късно системно се занимава неговият внук. Вуйчото на К. Иречек – сръбският професор и доктор по медицина, работил като библиотекар в Народната библиотека в Белград, също е изкушен от библиографията и библиотекознанието. Сам запознат отлично с организацията на библиотеките и архивите, Иречек винаги обяснявал на своите студенти “какво значение има при научните изследвания знанието на литература с библиографични студии” (2), изграждайки трайна убеденост у тях и в значимостта на библиотекознанието като наука. Затова не е изненадващо, че трима от студентите му стават големи библиотекари: д-р Зибърт в Чешкия музей, д-р Радонич в Нови Сад и Ст. Аргиров в София.

Предполагам, че Аргиров е изучавал библиотекознание и факултативно в Карловия университет. Не изключвам възможността самият Иречек да е чел такъв лекционен курс, но съм убедена, че като представител на фамилия от учени, оценили ползата от връзките между библиотекознанието, библиографията и научните изследвания, в редовните си лекционни курсове им е отделял умишлено подчертано внимание.

Известен практически опит Аргиров придобива не само работейки като библиотекар на дружество “Българска седянка” в Прага, но и като читател в добре уредените библиотеки в столиците на Чехия и Австрия.

Имам редица аргументи, които ми дават основание да допусна, че срещите между студент и професор в Пражкия университет провокират и определят професионалния избор на Ст. Аргиров в полето на библиотекознанието, в което той упорито извървява дълъг път, утвърждавайки своето авторитетно присъствие в една почти непозната тогава у нас научна област.

Първата значителна проява на библиотековеда Аргиров е споменатото вече “Ръководство” (3), с което той очевидно цели не да теоретизира, а да даде предимно полезни практически знания за работата на библиотеките, демонстрирайки и ново професионално мислене, ориентирано към вече утвърдени европейски критерии.

Мотивите си за написването му той изяснява в предговора, посочвайки три много съществени аргумента. Първо – “липсата на каквото й да е помагало за уредба на българските библиотеки, които в края на XIX век бележат тенденция към увеличаване; второ –

наличието на “много елементарни понятия у тези, които са се нагърбили с библиотекарската длъжност”; трето – “мъглявите понятия изобщо за библиотечното дело у по-голямата част на нашето общество” (4).

Мотивите му са и своеобразна характеристика на професионалното пространство у нас на границата между XIX и XX век, когато почти никой няма ясна представа за научната организация на работата на библиотеките. Малцина са дори представителите на младата ни, току-що започнала да се формира интелигенция, които са наясно с предмета на библиотекознанието като наука. Но дори през първите две десетилетия на XX век истинска интелигенция у нас според Б. Пенев (1882-1927) “не се е още оформила и няма история”, поради това, че “условията, при които се създава, не са завидни” и предполага, че “може би още дълго ще чакаме, докато из хаоса се роди това, което с право ще наречем българска интелигенция” (5).

В предговора на своето ръководство, авторът твърди, че “то не представлява оригинален труд”, а се е постарал да събере и систематизира “най-потребното и най-същественото за един библиотекар” (6), като сочи и 4-те основни издания на немски език, които е използвал, доказващи ранната му, но останала трайна привързаност към немската библиотековедска традиция.

В увода той изяснява и понятията библиотека и библиотековедение. Като твърди, че няма една общоприета дефиниция на понятието библиотека, което се превежда като “книгохранилище”, и че още от най-стари времена под библиотека се е разбирало “сбирка от книги”, предлага следното определение, което според него е най-приемливо: “наредена сбирка от книги, назначена за публично или частно ползване” (7). Очевидно е, че той следва традиционното, създадено от векове схващане, според което понятията библиотека и библиотечен фонд се възприемат като тъждествени и поради което под библиотека се е разбирало по-голяма или по-малка колекция от книги. Тази концепция поддържат десетки западни и руски библиотековеди, които са единодушни, че фондът представлява нейната същност.

Тук изяснява и целите и задачите на библиотечния фонд, който трябва да се изгражда с оглед на “определен кръг читатели”, чиито общи и специални интереси библиотеката трябва да удовлетворява, като създава и редица удобства за ползването му. В рамките на десетина реда Аргиров успява да дефинира понятието библиотека, да изясни значимостта на фонда ѝ за читателите, като определя и два от основните елементи на системата библиотека – фонд и читатели.

Опитвайки се да дефинира предмета на библиотечната наука, той твърди, че тя се занимава с “теоретичните правила за уреждане на една библиотека, както и с историята на библиотечното дело изобщо и на отделни книжни сбирки” (8). Според Аргиров библиотечната наука е “съвкупност на всички познания, систематически наредени, които се отнасят непосредствено до библиотеките и като такава тя се разпада на библиотековедение и библиография [...]. Библиотековедението и библиографията са две еднакви координирани части на библиотечната наука: първата съставя априористичната – втората емпиричната (историческата част)” (8). От своя страна според Аргиров библиотековедението също се разделя на две части: “на наука за помещението, персонала, канцеларската служба и средствата, като неизбежни предварителни условия и основи на всяка книжна сбирка и после – на наука за самия книжен имот, за неговото основаване, наредба и използване” (9).

Разсъждавайки днес над двете определения, предложени от Аргиров преди повече от един век, се вижда, че той успява да посочи четирите най-важни елементи на библиотеката като система: сгради, читатели, библиотечен фонд и персонал, за които знаем, че са в неразкъсваемо единство и че библиотеката не може да съществува без който и да е от тях. Става ясно и това, че библиотекознанието е система от знания, които хората, работещи в библиотеките трябва да познават добре. Макар и не съвсем диференцирано са маркирани и важни структурни части на библиотекознанието като наука. Въпреки известни неточности от позицията на съвременното библиотекознание, дадените от него определения са научно издържани от гледна точка на тогавашните теоретични виждания и са хармонизирани с даваните по това време в чуждестранните библиотечни ръководства. По-важното тук е, че те са пръв и значителен опит в нашата професионална литература да се изяснят научно две основни, ключови понятия и като резултат от културната комуникация на Аргиров с конкретни европейски професионални възгледи.

Каталозите винаги са били свързваща система между потребителите и документалните източници, кумулирани в библиотеките. Тяхното значение се утвърждава още през древността, но за сериозно научно развитие на каталогизационната теория можем да говорим едва от втората половина на XIX век.

“Няма нищо по-лошо от библиотека без каталог” – отбелязва през 1848г. в доклада си пред Комисията на попечителите на Британския музей английският писател и историк Томас Карлайл

(1759-1881). Това чудесно е разбирал и Стоян Аргиров, поради което каталогизационните проблеми стоят винаги в центъра на вниманието му. Затова съвсем основателно в своето “Ръководство” отрежда най-значително място на описанието на книги и на изграждането на каталозите, които според него са “най-важната, па и най-мъчната работа на библиотечния персонал” (10). Многобройните примери с библиографски описания са съобразени с изискванията на пруската инструкция. Трудните ѝ правила – както за описание, така и за нареждане на каталозите, утежняват търсенето в тях и за библиотекарите, и за читателите. Това е главната причина, поради която изданието се използва само при създаването на каталозите на “нашите големи библиотеки: Софийската и Пловдивската народна и Университетската” (11), но не се прилага и в тези на читалищните библиотеки.

Важен момент в каталогизационните възгледи на Аргиров са разбиранията му за значението на каталозите в цялостната дейност на библиотеката. Той ги определя като “най-важният жизнен орган на всяка библиотека”, а на своите студенти обяснява, че “каталозите са същностна основа за всяко ползване, те са упътвачите към библиотечния имот”.

Интересна и съвременна е и концепцията му за системата от каталози, която развива в своето “Ръководство”. Разделяйки ги на две групи: главни и второстепенни, към първата отнася пет каталога: инвентарния, който по същество е инвентарна книга, основния, номиналния, научния и ръкописния, като фишов е само основният, а всички останали са във вид на книга. Освен петте главни, в системата от каталози той включва и четири второстепенни каталога, изработването на които започва едва след като са създадени главните. Към втората група каталози отнася: критичен каталог, каталог на инкунабулите и старопечатните славянски книги, каталог на отечествените, т.е. на издадените в България, и реален каталог, който по същество е предметен и в него книгите са отразени по азбучен ред на предмета, който се разглежда в тях.

Зрелостта на каталогизационните познания на Аргиров е изненадваща, като се има предвид, че е едва 28-годишен и че го делят седем години от времето, когато ще посети много научни и университетски библиотеки (в Берлин, Виена, Гьотинген, Марбург, Мюнхен, Лайпциг, Хале и Франкфурт на Майн), за да се потопи в тяхната атмосфера и да допълни своите професионални познания не само в областта на каталогизацията.

Аргиров е първият ни вещ теоретик в областта на каталогизацията, която става доминираща в сферата на неговите професионални интереси, концепцията си за която доразвива последователно както в правилниците на Университета от 1901г., 1916 и 1927г., така в книгата си “Каталози на библиотеката. Устройство. Наредба. Ползване.” От 1936г., която е една от последните му публикации преди пенсионирането му (12). Аргиров е не само каталогизатор теоретик, но е едновременно и голям практик, доказал се чрез системата от каталози на Университетската библиотека, която е изградена и със собствения му личен тридесетгодишен труд. Тя е своеобразен професионален монумент на теоретика и практика, на каталогизатора и библиотековеда Ст. Аргиров, който още в онези години превръща Университетската библиотека в модерна европейска библиотека.

Възгледите му за каталозите като задължителен инструмент за всички библиотеки и важно средство не само за разкриване на документите, но и като база на справочно-информационната дейност са в основата и на съвременната каталогизационна наука.

Научните основи на организацията на фондовете се изграждали постепенно. Първоначално те се разглеждали несамостоятелно и били отнасяни към онзи дял от библиотекознанието, занимаващ се с въпроси на библиотечната технология, наричан библиотечна техника. Значението на правилната организация на фондовете се увеличава пропорционално с тяхното нарастване, поради което през първата половина на XIX век те неведнъж са предмет на разгорещени спорове. Библиотековедите в Европа застъпват различни гледни точки, понякога напълно противоположни. Сред въпросите, които се решавали и проверявали в практиката, се открояват тези за тяхната регистрация и за избора на ефективни и целесъобразни начини за тяхното сигниране и нареждане в библиотеките.

С известно, но обяснимо закъснение от разработването им в света тези въпроси се поставят и у нас. Първ по време спира вниманието си върху тях Ст. Аргиров, който в ръководството си им посвещава последните раздели, в които изяснява правилата за инвентарирането на фондовете, за тяхното сигниране, нареждане, опазване и заемане, като показва трайна привързаност към форматното сигниране и нареждане, предложено за първи път от Ришар де Фурнивал в средата на XIII в.

Главата в ръководството “Увеличаване и намаление на библиотечния фонд” (13) е първ опит в професионалната ни литература не само за теоретично осмисляне на практическия опит на автора, но и

за изграждане на по-цялостна теория за комплектуването и организацията на фондовете на библиотеките, която е изследвана и получава оценка в студия на В. Хаджихристов и Хр. Хаджихристов (14). В по-късните си публикации Аргиров не отделя внимание на проблемите на библиотечните фондове, но изградените от него фондове на Пловдивската народна и на Университетската библиотека доказват класата му на вещ специалист и в тази посока.

Аргиров публикува своето ръководство, след като е натрупал и известен практически и организационен опит като заместник-директор на Народната библиотека в София и директор на Народната библиотека в Пловдив, полагайки усилия и за тяхното организационно, финансово и нормативно стабилизиране. Израз на грижата му за подобряване на тяхната цялостна дейност е изработеният от него през 1898г. “Правилник за народните библиотеки в София и Пловдив” (15), който предлага за утвърждаване на министъра на народното просвещение. Направен по образец на правилника на Виенската държавна библиотека, той влиза в сила от 18.06.1898г. Въпреки някои слабости, осигурява добри условия за развитието на двете главни библиотеки в страната до 1915г., когато е изработен нов “Правилник за управление и уредба на Народната библиотека в София” (16). Грижата си за комплектуването на двете народни библиотеки в София и Пловдив Аргиров изразява и чрез Закона за депозиране на печатните издания (17), чийто проект създава заедно с Васил Д. Стоянов. Защитен пред Народното събрание през 1897г. от К. Величков, с него България, следвайки опита на цивилизованите страни, първа от балканските държави създава условия и поставя началото на текущата национална библиография. Аргиров ще положи много усилия и за превръщането на Университетската библиотека през 1925г. в третата депозитна библиотека в България и така успява да реши проблемите ѝ с комплектуването на българската литература.

С “Ръководството” той насочва вниманието на едва-едва започналата да се формира културна общност у нас към нови и непознати за българския опит пластове на собствената ни професионална култура, изяснява полезни библиотечни детайли, показвайки и ново, европейско разбиране за мястото и ролята на библиотеките във формирането на собствената ни култура.

След ръководството от 1898г. за един дълъг период до 1921г., Аргиров няма други публикации с библиотековедска тематика. С воля и енергия се съсредоточава върху цялостното изграждане на Университетската библиотека, чиято организация за него е истинско

професионално предизвикателство. Конкретният ритъм на текущите ангажменти и задължения го повлича към задълбочено осмисляне на нейните цели и задачи по модела на познати му чуждестранни образци.

Следващата по време публикация с библиотековедска насоченост е статията му “Библиотеки за народа”, в която Аргиров разгръща концепцията си за качествата на библиотекаря, за необходимостта той да притежава както “много знания, голяма опитност, не по-малка от педагогическия персонал”, така и да е напълно запознат с библиотечното дело, да владее науката, която се занимава с неговото изучаване, да е специалист по библиотекознание” (18).

Проблемите за квалификацията на библиотекаря, за неговите личностни и професионални качества, за библиотечното образование, поради своята значимост намират трайно място в публикациите на Ст. Аргиров и показват високите му изисквания, формирани от европейски стандарти и образци. Насочвайки погледа си към постигнатото в тази област в Германия и САЩ, чрез много конкретни примери той демонстрира и своите високи претенции и изисквания към професията на библиотекаря. По-късно в статия от 1938г. Аргиров отново се възмущава от това, че МНП, което полага грижи за подготовката на столари, машинисти, домакини и др., нехае за подготовката на специалисти библиотекарски. За повече от половин век държавата, която щедро раздава субсидии за различни специализации в чужбина, не е дала нито една стипендия по библиотечни науки. Аргиров се бори срещу такова непростимо незачитане на библиотекарската професия, което е във вреда на библиотечното дело. Критикува остро правителствата, които нямат стратегия нито за развитието на библиотечното дело, нито за подготовката на библиотечните кадри (19).

Формулираните от Аргиров изисквания, касаещи необходимите знания, интелектуалната и емоционалната сфера, както и качествата на личността, представляват сериозен опит в професионалната ни литература да се изгради професиограма на библиотекаря. Те са сред най-значителното сред тази област, което е получила библиотековедската наука от началото на XX в. до средата на 40-те години.

Най-вероятно изборът му за председател на ВЧС през 1923г. го задължава в годините на мандата му до 1927г. да активизира както своите публични прояви, така и публикационната си дейност. От 1923г. до 1928г. на страниците на в. “Читалищни вести”, сп. “Читалище” и сп.

“Българска мисъл” – все органи на ВЧС, той публикува 18 статии с библиотековедска и читалищна тематика.

Известна част от тях са свързани с проблемите на читалищното законодателство, тъй като в тези години Съюзът отново засилва борбите си за приемането на специален читалищен закон. Статиите му в тази област, неизменно обърнати към опита на добре познати му страни, създават не само нови посоки на професионални интереси към библиотечното законодателство в Чехия, Германия, САЩ, където то е дало значителни резултати, но и изграждат представи за по-високи култури, в които библиотеките и професията на библиотекаря са отдавна са заели водещи позиции в културното им пространство.

Не остават встрани от вниманието на Аргиров и проблемите на читалищните библиотеки, на чиято научна организация посвещава немалко сили, знания и енергия. Възгледите му за библиотечната архитектура, които споделя по повод строителството на новата сграда на Университетската библиотека, са особено полезни, като се има предвид, че това време не само в България липсват архитекти – специалисти по библиотечна архитектура, но и в Европа те са “редки птици”.

Ст. Аргиров ни е оставил и редица ръкописи и записки с библиотековедска тематика, разкриващи зрелостта му на библиотековед. Сред тях централно място заемат лекциите му по библиотекознание, четени в Университета (1924-1935), посветени на проблемите на каталогизацията, историята на библиотеките и библиотечното дело у нас и в чужбина, материали, събирани за написване на историята на ръководената от него над 30 години библиотека и много други, които убедително доказват качествата му на учен библиотековед от европейски мащаб. Научните възгледи и практическите резултати от цялостната дейност на Ст. Аргиров, предизвикани и от европейското му самосъзнание, убедително доказват, че от края на XIX до средата на 40-те години на XX век, той е единственият професионално завършен български библиотековед, който става и ключова фигура в българската култура (20).

Утвърдил библиотекознанието като наука и в българските историко-културни реалности, той го насочва и към трайни професионални контакти и влияния, които се оказват полезни за българските библиотеки и през следващите десетилетия (2).

Библиография:

1. **Радетели** за нови насоки на читалищата. – Ч и т а л и щ н и в е с т и, № 5, 9 февр. 1924.
2. **Живот** и дейност на Константин Иречек. – В: И р е ч е к, К. Български дневник. Т. 1. Пловдив, 1930, с. XXX.
3. **Аргиров**, Стоян. Ръководство за уреждане на народни, общински, ученически и частни библиотеки. Пловдив, печ. Съгласие, 1898. 122 с.
4. Пак там, с. II.
5. **Пенев**, Боян. Нашата интелигенция. – В: П е н е в, Б. Изкуството е нашата памет. С., 1978, с. 117.
- 6-7. **Аргиров**, Ст. Цит. съч., с. II.
- 8-9. Пак там, с. 2-3.
10. Пак там, с. 84.
11. **Пеева**, Харитина. Стоян Аргиров 60-годишен. – Бълг. Книга, 1930, № 2, с. 200.
12. **Каталози** на библиотеката. Устройство. Наредба. Ползване. С., Соф. Университет, 1936. 44 с.
13. **Аргиров**, Стоян. Цит. съч., с. 107-121.
14. **Хаджихристова**, В. и Хр. Хаджихристов. Ролята на Стоян Аргиров за развитието на българското библиотекознание. По случай 100 години от рождението му. – И з в. НБКМ, Т. XIII (XIX). С., 1973, 367-384.
15. Държ. вестник, № 127, 18 юни 1898.
16. Държ. вестник, № 223, 2 окт. 1915.
17. Държ. вестник, № 41, 22 февр. 1897.
18. **Аргиров**, Стоян. Библиотеки за народа. Ч и т а л и щ е, 1922, № 4-5, с. 86.
19. **Аргиров**, Стоян. Професионалната подготовка на библиотекаря. – Б и б л и о т е к а р (Шумен), 1938, № 1, 6-17.
20. Академик Стоян **Аргиров** и библиотечното дело в България. С., Унив. изд. “Св. Климент Охридски”, 2001. 176 с.